

ОЛЕСЯ КИРИЛЕНКО,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету

Соціологічний аналіз спортивної активності населення України

Abstract

The author raises an important question of sport and health sociology, analyzing the results of national research on level, forms, and social factors of sports activity among Ukrainian population. The importance of conducted analysis, as well as necessity to study comprehensively problems of physical training and engagement in sports, is emphasized. For this purpose various empirical methods, especially monitoring survey can be applied.

Становлення людини історично відбувалося за умов високої рухової активності, яка була основою існування, біологічного і соціального прогресу. На цьому тлі в процесі еволюції формувалася спонтанність усіх систем організму. Обмеженість рухової активності в сучасному суспільстві — соціальний, а не біологічний феномен. У цьому аспекті фізичне виховання і спорт покликані сприяти формуванню такої популяції людей, що є більш стійкою до негативних форм впливу сучасної цивілізації: малорухливого способу життя, збільшення агресивних агентів середовища життя та соціокультурних ризиків [1, с. 208].

Процес становлення, тенденції та суперечності розвитку системи фізичного виховання і спорту, структура і функції фізичної культури як соціального інституту сучасного суспільства є предметом спеціальної соціологічної теорії — *соціології спорту* [2, с. 575–577].

Прикладне значення соціології спорту як технологізація результатів теоретичних та емпіричних напрямів досліджень має реалізуватись через їх інтеграцію в процес управління розвитком сфери фізичного виховання і

спорту. Це — одна з передумов підвищення соціальної ефективності функціонування даної інституціональної сфери за сучасних умов.

До основних напрямів соціологічного аналізу розвитку фізичної культури як соціального інституту можна віднести дослідження таких актуальних проблем:

- Соціальні умови та чинники низького рівня спортивної активності різних груп населення.
- Науково-інформаційна, матеріально-фінансова та кадрова диспропорції у забезпеченні розвитку, з одного боку, спорту вищих досягнень (олімпійського спорту), а з іншого — спорту для всіх, що зумовлюється активним процесом професіоналізації та комерціалізації цієї системи, за якого сфера спорту для всіх в Україні розвивається за залишковим принципом.
- Недостатній рівень ефективності фізичного виховання дітей та молоді в навчальному та позанавчальному процесах, занепад системи дитячо-юнацького спорту.
- Низький рівень пропаганди в Україні цінностей спорту для всіх і здорового способу життя.
- Недосконалість інформаційно-аналітичної основи прийняття управлінських рішень у сфері фізичної культури та законодавчої, нормативно-правової бази їх реалізації [див.: 3, с. 80–81; 4, с. 61–62; 5, с. 565].

Наведені проблеми представляють дисфункціональні зони в розвитку соціального *інституту фізичної культури* [6, с. 307–312]. Це стосується не тільки українського суспільства, а й більшості країн світу. Тож великого значення в даній сфері набувають моніторингові, комплексні й крос-культурні методи збирання та аналізу наукової інформації [7, с. 42–43].

Дослідження системи внутрішніх та зовнішніх соціальних чинників розвитку інституту фізичної культури стимулює пошук, розроблення та реалізацію адекватних стратегій й програм підвищення соціальної ефективності його функціонування. Першою чергою це стосується залучення широких верств населення до регулярних спортивно-оздоровчих занять [7, с. 41–42].

Досвід соціологічних досліджень щодо спортивної активності населення в Україні

Останніми роками в Україні активізувався процес наукового вивчення з використанням соціологічних методів таких проблем, як рівень і форми спортивної активності різних груп населення [8; 9; 10]. Хоча соціологічні методи використовуються тут не надто ефективно, зростає інтерес соціологів до валеологічних досліджень — проблем здоров'я та культури здорового способу життя. На думку автора, ці напрями досліджень мають перспективу розвитку та інтеграції в контексті наукової *парадигми соціального здоров'я* [11; 12; 13]. Парадигма соціального здоров'я визначає як свій об'єкт усю сукупність чинників, що впливають на стан фізичного, психічного і духовного здоров'я людей — соціокультурного, біогенетичного, природно-екологічного, космопланетарного характеру. Соціальний вимір самопочут-

тя і здоров'я людей охоплює мікро-, мезо- та макрорівні їхнього життя — від локальних, регіональних, інституціональних до національних, міжнародних та глобальних умов. Рівень, якість та спосіб життя кожної людини є результатом взаємодії цих умов та факторів. Здоров'я людини, здоров'я соціальних груп і спільнот, здоров'я суспільства в цілому взаємопов'язані і становлять єдину систему. Здорові та оздоровчі форми поведінки, зокрема *рухової і спортивно-оздоровчої активності*, набувають надзвичайної важливості за умов урбанізації, психологізації та невротизації життя сучасних людей під кутом зору збереження здоров'я і поліпшення його стану [12, с. 32–35]. У соціологічному аспекті важливо створити інституціональні умови підтримки здорових форм життєдіяльності людей, налагодити валеологічну соціалізацію і формування індивідуальної культури здоров'я та здорового способу життя. Соціологія здоров'я (валеологічна соціологія), соціологія спорту, менеджмент охорони здоров'я, медицина та інші науки мають зробити свій внесок у процес дослідження проблем соціального здоров'я, розроблення соціальних програм і технологій його підтримки та захисту і подальшу інституціоналізацію їх.

Спинімося на аналізі результатів таких дослідницьких програм, як моніторинг динаміки соціальних змін Інституту соціології НАН України та Українсько-канадський науково-дослідницький проект “Молодь за здоров'я” Українського інституту соціальних досліджень, а також на розгляді методології та основних результатах першого в Україні національного дослідження рівня і форм спортивної активності населення України (травень 2003 року).

Програма соціологічного моніторингу динаміки соціальних змін в українському суспільстві, здійснювана з 1994 року Інститутом соціології НАН України, розглядає спортивно-оздоровчу активність у контексті культурно-дозвіллевих форм поведінки та діяльності. Спортивна активність у моніторингу класифікується у такий спосіб:

- 1) ранкова гімнастика і фізкультура;
- 2) біг, оздоровчі прогулянки;
- 3) відвідування плавального басейну, заняття в спортивній залі, на стадіоні та спортивних майданчиках.

За даними моніторингу, графічно поданими на діаграмі (рис. 1), видно динаміку включення населення в спортивні заняття: наприклад, 2005 року найвищий рейтинг посідали ранкові заняття (17%), далі з великим відривом ідуть біг та оздоровчі прогулянки (5%) і заняття в плавальному басейні, у спортзалі, на стадіоні та на спортмайданчиках (3%) [10, с. 574].

На жаль, ми не можемо з'ясувати частоту і регулярність спортивно-активних практик упродовж року. Проте ми бачимо зміни та коливання у спортивній активності населення в період проведення моніторингу — показники 2002–2005 років майже удвічі нижчі, ніж у 1994-му. Окрім того, можна відзначити оздоровчі практики дозвілля, пов'язані з руховою активністю, до яких можна віднести відпочинок на природі, рибальство, мисливство, збирання грибів (4%) та настільні ігри (10%). Зрештою, близько 3% населення відвідують спортивні видовища як глядачі (пасивна форма споживання цінностей фізичної культури) [10, с. 574–575].

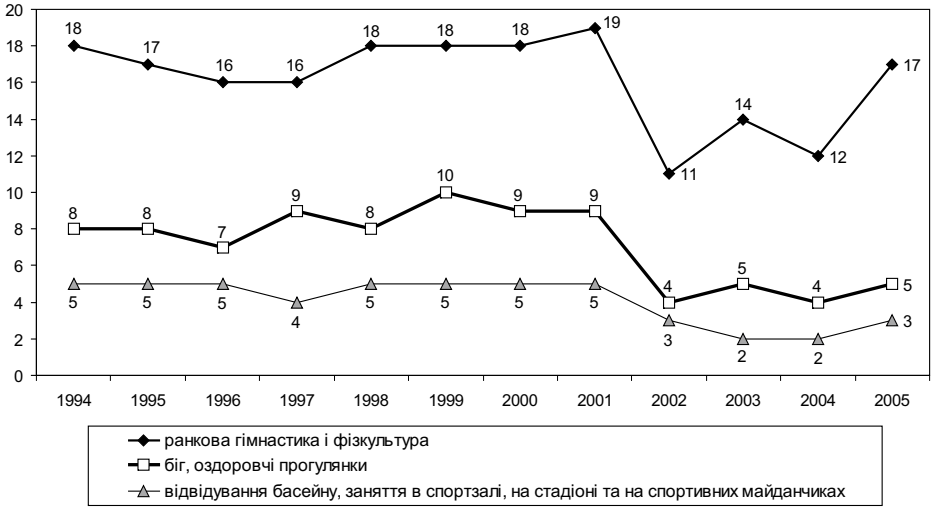

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання щодо занять у вільний від основної та домашньої роботи час упродовж останніх семи днів (результати національного моніторингу Інституту соціології НАН України, N = 1800), %

У рамках Українсько-канадського проекту “Молодь за здоров’я”, в реалізації якого брав участь Український інститут соціальних досліджень (2000–2004), проводили національне опитування серед дітей та молоді віком 10–22 років. За результатами цього опитування, досвід регулярних занять фізкультурою мають 27% цієї категорії населення України, 57% займаються нерегулярно, 14% зовсім не займаються фізкультурою і спортом. З віком рівень включення в регулярні спортивні заняття зменшується (див. рис. 2). Що ж до гендерного аналізу, то хлопчики та юнаки в 1,7 рази частіше, ніж дівчата, займаються фізкультурою і спортом регулярно [9, с. 67–68].

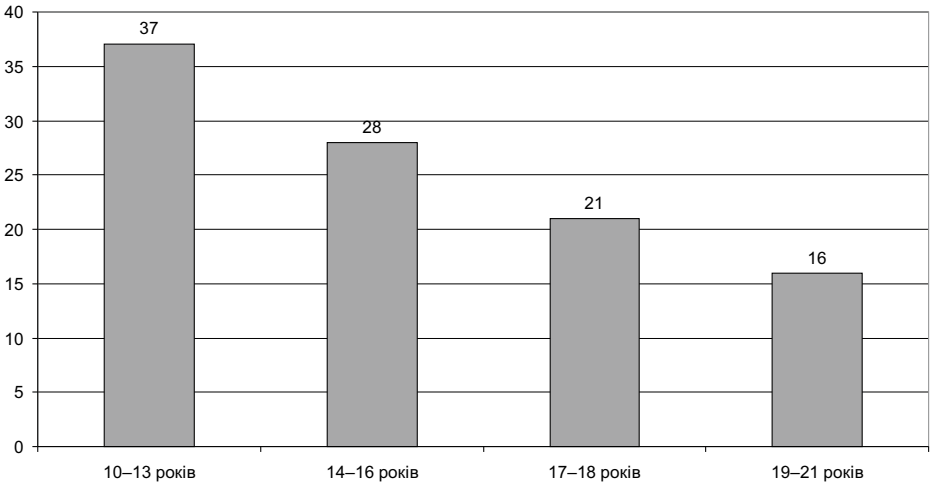

Рис. 2. Віковий розподіл відповідей “займаюсь регулярно” на запитання: “Чи займаєтеся Ви фізкультурою (робите зарядку, займаєтеся спортом, бігаєте, відвідуєте гімнастичну групу)?” (результати національного опитування 1999 року, N = 3479), %

Значним кроком у створенні емпіричної бази соціології спорту можна вважати здійснене у травні 2003 року перше в Україні національне опитування з метою дослідження рівня і форм спортивної активності населення ($N = 1800$)¹.

В основу підготовки і проведення даного дослідження була закладена унікальна методологія відомої в європейській соціології спорту програми “Компас” [14]. У процесі опитування використовувалися спеціальні соціологічні показники, які дають змогу вимірювати основні форми залучення людей до спортивної діяльності, а також досліджувати систему соціально-демографічних, соціально-економічних та культурних чинників, які впливають на спортивну активність населення України.

Національне дослідження спортивної активності населення було ініційовано Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту. Роботу науково-дослідницької групи очолив М.Дутчак. Опитування проведено Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України; експертом програми виступив Ю.Саєнко.

Результати національного опитування були використані в процесі підготовки Проекту Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту. Проект доктрини було обговорено, доповнено та ухвалено I Спортивним конгресом України (березень 2004 року) як стратегічну програму розвитку цієї царини до 2016 року [7, с. 41–43]. Використання соціологічної інформації в процесі прийняття управлінських рішень такого стратегічного рівня означає початок нового етапу функціонування інформаційно-аналітичної бази управління сферою фізичної культури і спорту, що актуалізує розвиток спеціального напрямку соціологічної науки в Україні — соціології спорту.

Найближчим часом планується приєднання України до Європейського спортивного моніторингу в межах програми “Компас”, в якій беруть участь більш як 10 країн Європи. Поряд із цим соціологічний моніторинг спортивної активності населення адаптується до регіонального та локального масштабу управління розвитком даної сфери. У 2003 році був створений Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення (ВЦФЗН) “Спорт для всіх” (як мережа обласних, районних та міських центрів), який підпорядкований Департаменту фізичної культури і спорту Міністерства у справах сім'ї та молоді [15]. З 2005 року Центр розпочав упровадження технології соціального моніторингу спортивної активності населення. Це важливо для аналізу проблем розвитку в Україні руху “Спорт для всіх”, які стосуються:

- рівня та форм залучення до спортивної активності різних соціальних груп залежно від статі, віку, стану здоров'я, попереднього досвіду спортивної діяльності;
- системи соціальних факторів, які позитивно чи негативно впливають на спортивно-оздоровчу активність людей;

¹ Програма дослідження передбачала повторне опитування за 2–4 роки, із подальшим переходом до соціологічного моніторингу. Сподіваюся, що ця ідея буде реалізована найближчим часом на національному і регіональному рівнях.

- умов формування мотивації оздоровлення та індивідуального розвитку засобами фізичної культури;
- чинників поширення й підвищення культури спортивно-рухової активності та здорового способу життя дітей, молоді й дорослих;
- можливостей і перспектив поєднання попереднього досвіду та інноваційних технологій в управлінні інституціональною сферою фізичного виховання, спорту, фізичної рекреації та розвитку масового спортивного руху в українському суспільстві [див.: 16; 17; 22].

Методологія й основні результати Національного опитування 2003 року

За Європейською дослідницькою програмою “Компас”, ініціаторами якої виступили британські та італійські вчені, в основу класифікації форм спортивної участі (або спортивної діяльності) покладено три основні критерії (оскільки фізичні навантаження в межах спортивного тренування можуть бути різними за характером та обсягом):

- кількісний — інтенсивність спортивних занять упродовж року;
- якісний — участь або неучасть у спортивних змаганнях;
- інституціональний — членство у спортивних організаціях, клубах [див.: 14, с. 34–39].

Таблиця 1

Критерії класифікації форм спортивної участі

Форма спортивної участі	Частота тренувань упродовж року	Членство у спортивних клубах	Участь у змаганнях
1. Змагальна, організована, інтенсивна	120 і більше	Так	Так
2. Інтенсивна	120 і більше	Ні	Ні
		Так	Ні
		Ні	Так
3. Регулярна, змагальна або організована	60–120	Ні	Так
		Так	Ні
		Так	Так
4. Регулярна, рекреативна	60–120	Ні	Ні
5. Нерегулярна	12–60	Так	Так
		Так	Ні
		Ні	Так
		Ні	Ні
6. Випадкова	1–12	Так	Так
		Так	Ні
		Ні	Так
		Ні	Ні
7. Відсутність спортивної участі	Відсутні	Відсутнє	Відсутня

На підставі зазначених критеріїв програма “Компас” досліджує шість форм участі людей у спорті (табл. 1) і пропонує комплексну модель операціоналізації основних форм спортивної діяльності. В основу технології соціологічного вимірювання спортивно-рухової активності покладено базову шкалу: “максимальна активність — велика активність — середня активність — мінімальна активність — відсутність активності (пасивність)”. Зауважимо, що об’єднання кількох показників — кількісного, якісного та інституціонального — визначає інтегральну спрямованість даної системи діагностики форм спортивної активності.

За результатами національного опитування, у травні 2003 року лише 21% населення засвідчили свою активність у сфері спорту (від 1 до 120 й більше спортивних занять упродовж останніх 12 місяців); натомість 73% не виявили жодної з форм спортивної активності; (6% — не відповіли) (див. рис. 3).

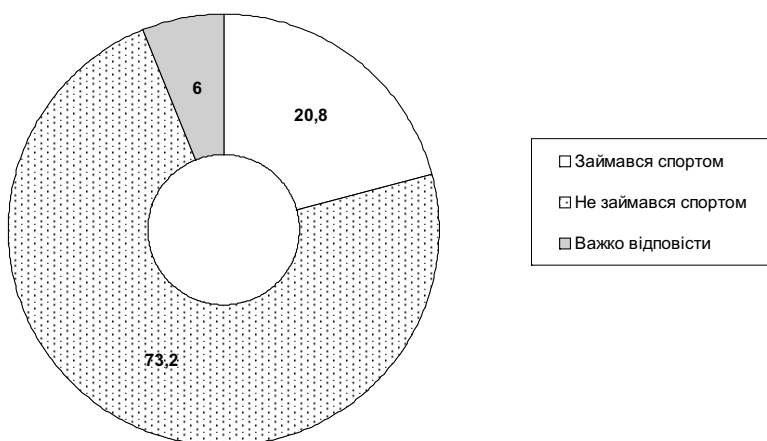

Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання: “Чи займалися Ви будь-якою формою спортивної діяльності впродовж останніх 12 місяців?” (національне опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

Опрацювання результатів даного опитування з використанням інтегрованої класифікації форм спортивної участі визначило співвідношення різних форм участі громадян України у спортивних заняттях (див. рис. 4).

Група спортивно-активних респондентів (21%) розподілилася за формами участі так:

- 11% нерегулярно були включені в спортивну активність (1–60 тренувань упродовж року);
- 10% регулярно займалися спортом (60–120 і більше тренувань упродовж року).

Слід зауважити, критерій регулярності дає можливість визначити умовну межу між формами спортивної активності, які мають неоднаковий вплив на стан організму. За висновками фахівців у галузі фізіології та медицини спорту режим від 1-го до 3-х регулярних спортивних занять упродовж тижня (із середньою тривалістю кожного тренування — 60–90 хвилини) є опти-

мальним для фізичного розвитку, підтримання та зміцнення здоров'я людини. Зменшення кількості та тривалості спортивних занять знижує тренувальний та оздоровчий вплив. Збільшення інтенсивності режиму спортивних занять дає посилення тренувального ефекту, що забезпечує зростання майстерності, професіоналізму, але, трансформуючи оздоровчий ефект, формує специфічні стани та синдроми здоров'я професійного спортсмена. На рівні спорту вищих досягнень, коли інтенсивність фізичних навантажень висока або максимальна, тіло, психіка, здоров'я людини працюють для досягнення та демонстрації рекордних спортивних результатів як вияву граничних можливостей організму людини. Це окрема проблема, яка вимагає подальших досліджень та аналізу.

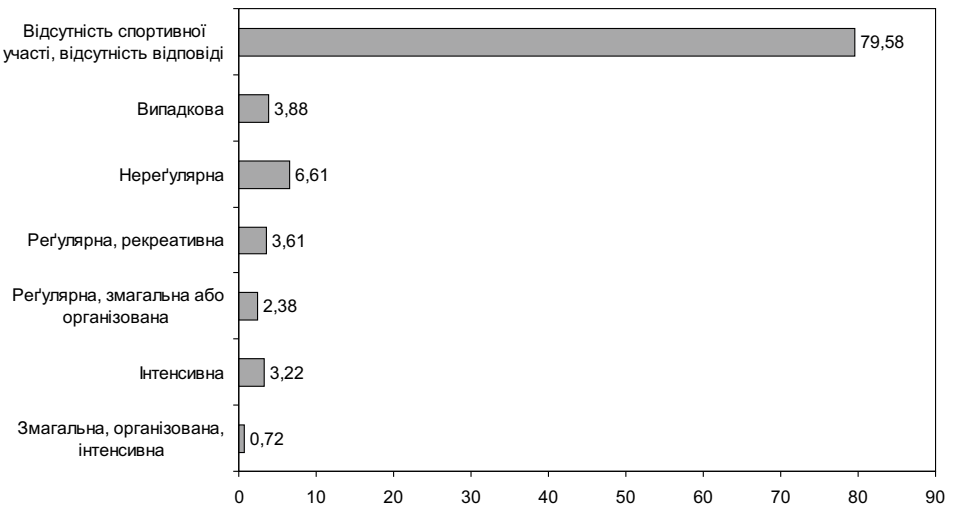

Рис. 4. Участь у спортивній діяльності населення України за класифікацією програми "Компас" (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

Узагальнюючи наведені дані, можна дійти висновку, що перехід від нерегулярних до регулярних спортивних занять починається з певної частоти спортивних занять, а саме одного тренування на тиждень (табл. 2).

Окреме запитання щодо кількості місяців, упродовж яких опитувані займалися спортом, дає змогу з'ясувати регулярність спортивних занять населення (табл. 3).

Отже, люди, залучені до спортивної діяльності на оптимальному для здоров'я рівні (регулярні без перевантажень спортивні тренування), становлять 6–7% населення. Цей показник рівня залучення населення до рухової активності є одним із базових критеріїв оцінки ефективності функціонування сфери фізичного виховання та спорту. В такому аспекті періодичні соціологічні вимірювання рівня і форм спортивної активності населення мають стати частиною інформаційного та управлінського моніторингу розвитку фізичної культури як соціального інституту [див.: 5, с. 42–43].

Важливими чинниками залучення до спортивної активності є стать і вік.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на запитання:
“Скільки разів Ви займалися спортом упродовж останніх 12 місяців?”
(результати національного опитування, травень 2003 року, N = 1800)**

Форма спортивної активності за класифікацією програми “Компас”	% від загальної кількості опитаних	Кількісний узагальнений показник спортивної активності	Форма спортивної активності за критерієм регулярності (% від загальної кількості опитаних)	Кількісний деталізований показник спортивної активності
Випадкова	4	1–11 тренувань упродовж року	Нерегулярна 11%	до 2–3 тренувань упродовж 3-х місяців
Нерегулярна	7	12–59 тренувань упродовж року		1–5 тренувань упродовж місяця
Регулярна, рекреативна; регулярна, змагальна (організована)	6	60–119 тренувань упродовж року	Регулярна 10%	1–2,5 тренувань на тиждень
Інтенсивна; змагальна, організована, інтенсивна	4	120 і більше тренувань упродовж року		2,5 і більше тренувань на тиждень

Таблиця 3

**Розподіл відповідей на запитання: “Скільки місяців Ви займалися спортом упродовж останнього року?”
(результати національного опитування, травень 2003 року, N = 1800)**

Варіант відповіді	% від загальної кількості опитаних
1–2 місяці	5
3–4 місяці	5
5–9 місяців	4
10–12 місяців	7
Разом	21

Так, за результатами дослідження чоловіки відчутно активніші у сфері спортивної діяльності, ніж жінки: чоловіки майже втричі більше, ніж жінки, займаються спортом регулярно (чоловіки – 17%, жінки – 6%) й удвічі частіше виявляють схильність до нерегулярної та випадкової форм спортивної активності (чоловіки – 13%, жінки – 8%). Це, очевидно, пояснюється низкою причин: біологічними особливостями жіночого організму, зокрема його репродуктивною функцією та анатомо-морфологічними особливостями; проблемами соціально-економічного, соціально-побутового і культурного характеру, а саме перевантаженістю жінок роботою, домаш-

німи справами, доглядом і вихованням дітей, а також певними вадами системи фізичного виховання дівчат, проблемами розвитку жіночого спортивного руху та ін. Зауважимо, що рівень спортивної активності жінок нижчий порівняно із активністю чоловіків і в інших країнах Європи та США [див.: 14, с. 36; 18, с. 308–310]. Та й загалом спорт є значною мірою маскулінізованою сферою діяльності, незважаючи на зростання активності жінок у сфері спорту. Гендерна асиметрія у цій сфері має як біологічні, так і історично та культурно зумовлені передумови.

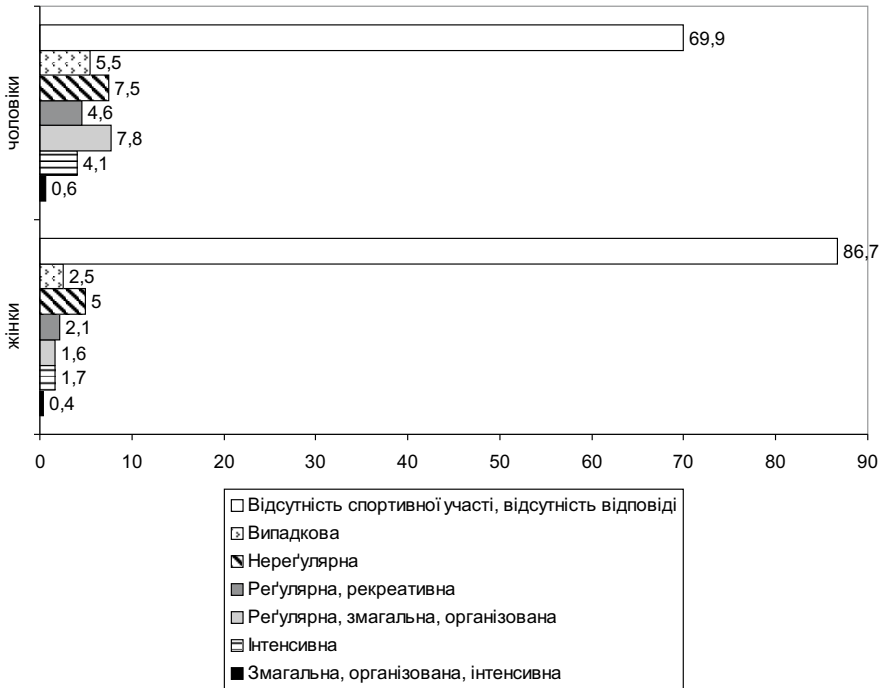

Рис. 5. Спортивна активність жінок та чоловіків за класифікацією програми “Компас” (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

Вплив вікових особливостей людини на рівень спортивної активності ілюструє діаграма (рис. 6).

Ми бачимо, що найактивнішим для спорту є період дитинства і молодості (до вікової групи 16–24 роки належить 52% спортивно активних людей), коли людина включена у процес навчання, має більше вільного часу для розвитку та дозвілля, не перевантажена професійними та сімейними обов’язками. З віком спортивна активність людини знижується і в пенсійному і похилому віці є найменшою (у віковій групі 55–74 роки виявилось 6% спортивно активних осіб). У цьому віці головною причиною пасивного ставлення до спорту є стан здоров’я, хвороби. Крім того, люди в цьому віці зазвичай мало використовують адекватні форми спортивно-реабілітаційної та спортивно-рекреативної діяльності. І хоча в країнах Заходу спортивна активність представників даної вікової категорії вища, ніж в Україні, вона також відстає від спортивної активності груп середнього, а тим паче молодого віку.

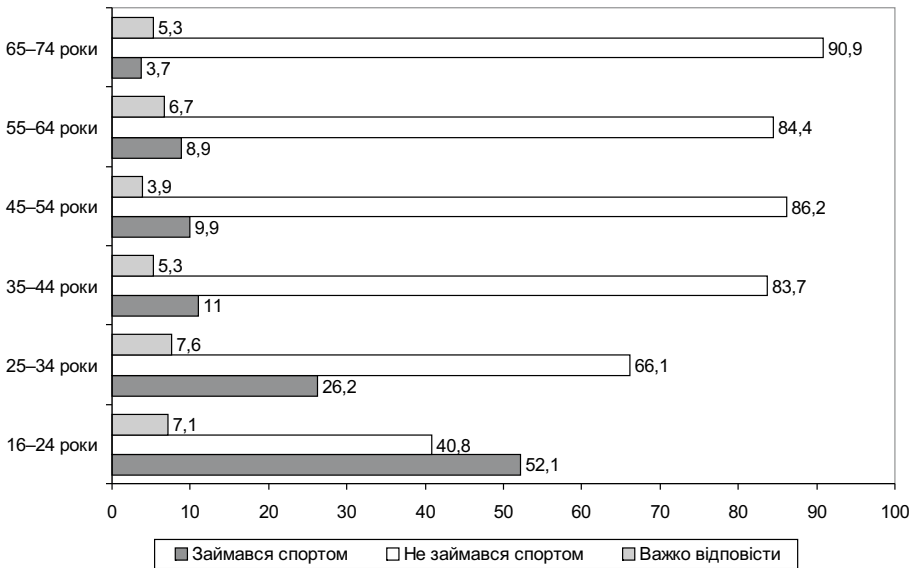

Рис. 6. Рівень спортивної активності залежно від віку (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

Спортивна активність різних вікових груп відрізняється за внутрішньою структурою — за кількісними та якісними показниками. Так, молодь (16–24 роки) більше включена в інтенсивну та регулярну, змагальну й організовану форми спортивної участі. Спортивна діяльність людей середнього та старшого віку (25–54 роки та 55–74 роки) здебільшого має регулярно-рекреативний або нерегулярний і випадковий характер.

Статеві-віковий аналіз спортивної участі дає підстави для висновку, що найактивнішими в спорті є молоді чоловіки (які становлять 59% у віковій групі 16–24 років), найменш активними — старші жінки та чоловіки (3% і 6% у віковій групі 65–74 роки).

У зрілому віці спортивна активність жінок за кількісними показниками відрізняється від спортивної активності чоловіків не так істотно, як у молодому віці, іншими словами, гендерна диспропорція у віковій групі 35–44 років є мінімальною. Єдиним віковим етапом, коли, за результатами дослідження, жінки демонструють вищий, ніж чоловіки, рівень спортивної активності, є період 45–54 років, але не стільки за рахунок підвищення активності жінок, скільки через зниження активності чоловіків (жінки — 12%, чоловіки — 8%). У наступній віковій групі традиційна диспропорція на користь чоловіків відновлюється і посилюється (відповідно 4% та 16%) (табл. 4).

За класифікацією європейської програми “Компас”, якісним показником рівня спортивної активності є участь у спортивних змаганнях. Так, 11% опитаних брали участь у спортивних змаганнях. Жінки дещо відстають від чоловіків у спортивно-змагальній активності. Найбільший рівень участі у змаганнях спостерігається у групі регулярної та інтенсивної форми спортивної діяльності. Найменший — у групі випадкової участі в спорті (див.

рис. 7). Слід зазначити, що змагальна активність залежить також від рівня спортивної кваліфікації, але це питання не вивчалось в межах даного опитування.

Таблиця 4

Залежність спортивної активності респондентів від віку і статі (результати національного опитування, травень 2003 року, N = 1800), %

Спортивна активність	Групи за віком і статтю											
	16–24 роки		25–34 роки		35–44 роки		45–54 роки		55–64 роки		65–74 роки	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Займався спортом	40	63 (максимальна активність)	21	34	11	10	12	8	4	16	3	6
Не займався спортом	51	32	71	59	84	85	84	89	89	78	92 (максимальна пасивність)	87
Важко відповісти	9	5	8	7	5	5	4	3	7	7	5	7

Наступною важливою ознакою характеру спортивної діяльності, за програмою “Компас”, виступає інституціональний критерій її оцінки — або членство у спортивних організаціях, зокрема клубах, де заняття проходять під керівництвом тренера чи інструктора, або відсутність членства. Спортивна діяльність у межах спеціальних організацій надає їй більш систематичного характеру, забезпечує професійні засади фізичного виховання та процесу зростання спортивної майстерності, а також контроль за рівнем спортивних навантажень.

Так, 17% спортивно активних респондентів тренуються у спортивних клубах, фітнес-центрах з оплатою членських внесків та послуг тренера; 11% — також, але без оплати; 72% спортивно активних займаються без тренера у складі неформальної групи або самостійно (див. рис. 8).

Така ситуація означає, що інституціональний компонент у сфері фізичного виховання і спорту в нашому суспільстві концентрується, першою чергою, на рівні спорту вищих досягнень (інтенсивна, змагальна, організована форма спортивної діяльності), а також на рівні дитячо-юнацького спорту.

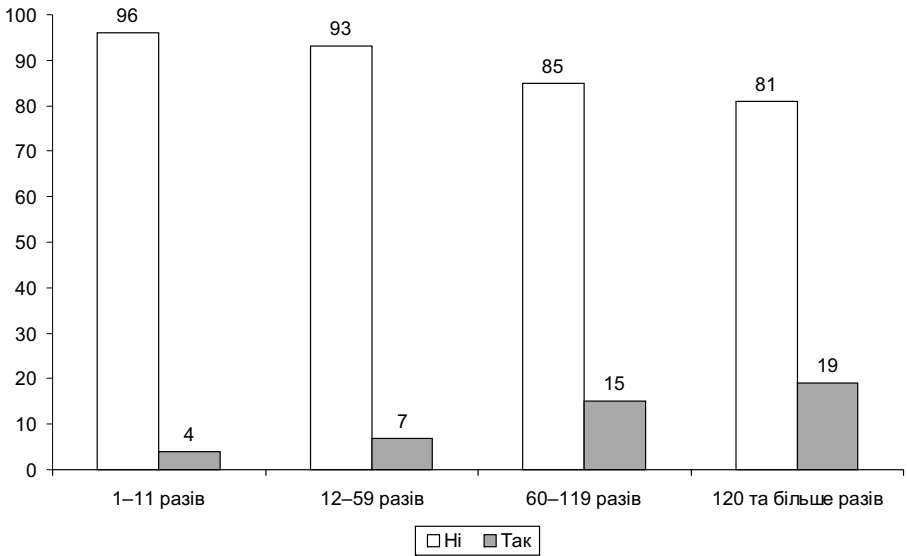

Рис. 7. Участь у спортивних змаганнях залежно від кількості тренувань упродовж останнього року (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

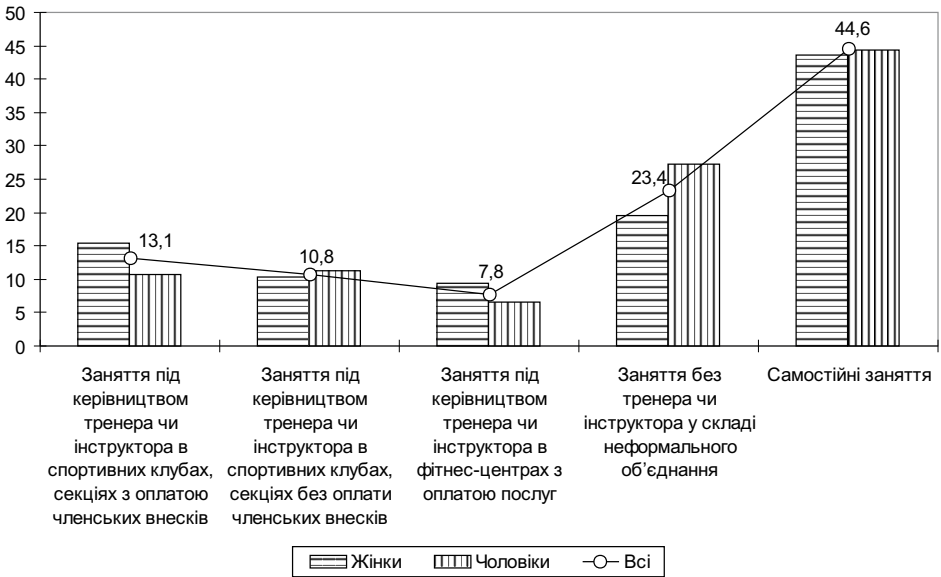

Рис. 8. Розподіл відповідей на запитання: “В якій формі проходили Ваші спортивні заняття?” (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), % від кількості тих, хто займався спортом упродовж останнього року ($N = 367$)

У рамках національного опитування 2003 року ставилося запитання щодо мотивації та ціннісних орієнтацій у царині спортивної активності в трьох основних аспектах:

- причини пасивного ставлення до спортивних занять;

- мотиви залучення до спортивної активності;
- побажання щодо форм спортивної активності для своїх дітей, онуків.

Серед *причин пасивного ставлення до спорту* основними є соціально-економічні чинники, що визначають рівень та якість життя населення України:

- 1) дефіцит коштів;
- 2) відсутність вільного часу;
- 3) часті хвороби, незадовільний стан здоров'я.

Поряд із цим існує низка *негативних чинників неефективності системи фізичного виховання та спорту*, а також інших інституцій, що взаємодіють із цією системою:

- висока вартість послуг у спортивних закладах;
- недостатня кількість спортивних закладів;
- низький рівень благоустрою та комфортності існуючих спортивних центрів;
- недостатній рівень розвитку індивідуальної культури здоров'я та фізичної культури (результат недостатньої ефективності сфери фізичного виховання дітей та молоді, а також того, що в українському суспільстві не набула належного розвитку культура здорового способу життя та спорту).

Найважливішими *чинниками позитивної мотивації* залучення людей до спортивної діяльності є:

- 1) бажання поліпшити здоров'я;
- 2) бажання бути привабливим;
- 3) бажання отримати задоволення від рухів тіла;
- 4) бажання бути кращим, сильнішим.

До соціально-базових та інструментальних позитивних чинників спортивної активності людей належать:

- високий рівень добробуту (доходів);
- розташування спортивних центрів, майданчиків тощо поблизу житла;
- знання, досвід, здобутий у процесі спортивних тренувань та участі у спортивних змаганнях у минулому (в період молодості, в процесі навчання у школі, ВНЗ).

Зауважимо, що рейтинг спортивно-рухової активності в ієрархії цінностей населення високий. Незалежно від характеру включення в спортивну активність, більшість респондентів визначають позитивну роль спорту для життя і розвитку своїх дітей та онуків (див. табл. 5). Заняття у спортивних школах, систематичні спортивно-оздоровчі заняття визначаються респондентами як пріоритетна форма спортивної активності. Це означає, що люди здебільше усвідомлюють важливість спортивних тренувань для розвитку і життя людини.

Важливим аргументом на користь регулярних спортивних занять є дані національного опитування 2003 року, які стосуються впливу різних форм спортивної активності на стан здоров'я та рівень фізичного розвитку. Показники стану здоров'я серед тих, хто займається спортом, у кілька разів вищі,

ніж у тих, хто пасивно ставиться до спортивних занять (у 4 рази — в разі оцінки здоров'я на “відмінно”, у 2 рази — у разі оцінки “добре”) (див. рис. 9).

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання: “Ви бажали б, щоби Ваші діти та онуки...?” залежно від власної спортивної активності (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

Варіанти відповідей	Форма спортивної активності респондентів (Кількість тренувань упродовж останніх 12 місяців)				Усі, хто займався спортом	Не займався
	<i>випадкова</i> 1–11 раз	<i>нерегулярна</i> 12–59 разів	<i>регулярна</i> 60–119 разів	<i>інтенсивна</i> 120 і більше разів		
вели пасивний спосіб життя	0	0	0	0	0	1
були звільнені від уроків фізичного виховання	1	2	3	0	1	1
систематично займалися оздоровчою спортивною діяльністю	53	66	62	69	63	67
займалися у спортивних школах	52	50	51	56	52	53
готувалися стати професійними спортсменами	15	16	19	29	17	9

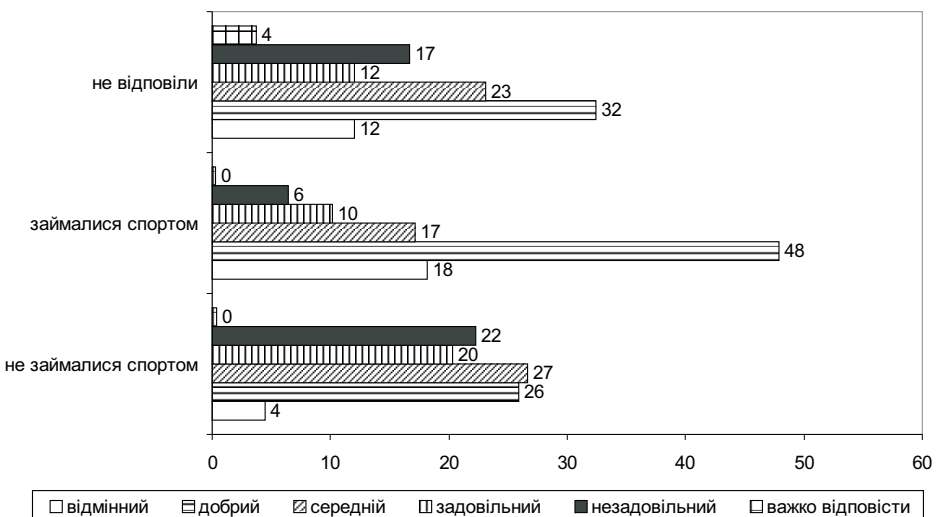

Рис. 9. Співвідношення спортивної активності та оцінки стану здоров'я (результати національного опитування, травень 2003 року, $N = 1800$), %

Аналогічна тенденція спостерігається й у картині захворюваності залежно від спортивної активності. Так, спортивно активні респонденти вдвічі менше за пасивних щодо спорту страждають на захворювання серцево-судинної системи та опорно-рухового апарату (див. рис. 10).

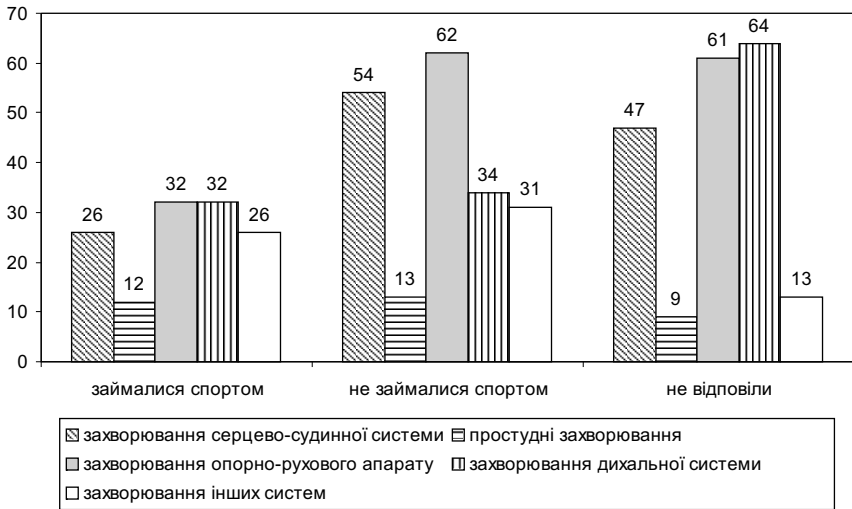

Рис. 10. Співвідношення спортивної активності із формами захворюваності респондентів (результати національного опитування, травень 2003 року, N = 1800), %

Зрештою, дані зазначеного опитування вказують на залежність працездатності від ставлення до спортивних занять, регулярності та інтенсивності спортивної діяльності. Зокрема, відмінні оцінки своєї працездатності частіше, ніж у решти, спостерігаються у групі спортивно активних людей (понад 120 занять на рік) (див. рис. 11).

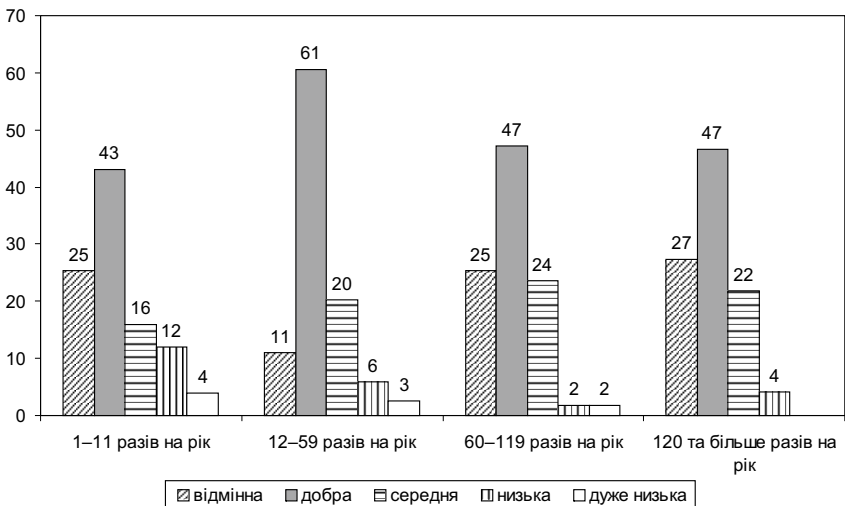

Рис. 11. Співвідношення оцінки власної фізичної працездатності зі спортивною активністю (результати національного опитування, травень 2003 року, N = 1800), %

Таким чином, створення сприятливих умов для залучення населення України до систематичної спортивної діяльності, підвищення індивідуальної культури здоров'я і здорового способу життя є важливими чинниками збереження та зміцнення здоров'я й підтримки високого рівня працездатності людини. Це має дістати відображення у завданнях системи організації та управління в усіх царинах, дотичних до сфери фізичного виховання та спорту — в системах охорони здоров'я й освіти, в роботі ЗМІ та секторів дозвілля й туризму [докл. див.: 3; 7; 16].

На завершення аналізу результатів першого національного опитування населення щодо спортивної активності наведемо дані опитувань за методикою програми “Компас”, проведених в Україні та інших країнах Європи. Порівнювати всі ці дані можна лише умовно, позаяк опитування в європейських країнах відбулися наприкінці 1990-х років, а в Україні — у 2003 році. Але, зважаючи на те, що спортивна активність є доволі стабільним показником розвитку сфери фізичного виховання і спорту, можна відзначити, що в цілому рівень спортивної активності населення в Україні наближається до її рівня в таких країнах, як Італія та Іспанія. Натомість порівняння з такою країною, як Фінляндія, де 73% населення залучені до регулярної спортивної діяльності, свідчить про значне відставання України, де тільки 6–10% населення регулярно займаються спортом. Утім, Фінляндія мала на той час максимальний показник у групі країн — учасниць соціологічної програми “Компас” (див. табл. 6 [14]).

Таблиця 6

**Спортивна активність населення
в країнах — учасницях Європейської програми “Компас”, %**

Форма спортивної участі	Україна	Італія	Іспанія	Нідерланди	Ірландія	Велика Британія	Швеція	Фінляндія
Змагальна, організована, інтенсивна	1	2	2	8	7	5	12	6
Інтенсивна	3	3	7	8	11	13	25	33
Регулярна, змагальна або організована	2	2	2	10	3	4	5	5
Регулярна та умовно регулярна, рекреаційна	4	3	4	6	15	6	17	29
Нерегулярна	7	8	10	25	21	19	11	6
Випадкова	4	5	6	6	10	20	0	2
Відсутність спортивної участі	79	77	69	37	33	34	30	19

Наведена інформація, отримана шляхом соціологічних опитувань, є незамінним доповненням до спортивної статистики, оскільки дає змогу вивча-

ти потреби різних груп населення щодо спортивно-оздоровчих послуг, ціннісні, мотиваційні та інструментальні чинники залучення людей до спортивної діяльності та визначати організаційно-управлінські шляхи їх підтримки, забезпечення й поліпшення умов для задоволення таких потреб. Поряд із масовими опитуваннями цінними є дослідження у формі експертних оцінок, контент-аналізу документальної бази та носіїв мас-медійної інформації, нормативно-правової експертизи, спеціальних статистичних обстежень на національному, регіональному та локальному рівнях. Зрештою, глобалізаційний контекст сучасного суспільного розвитку актуалізує крос-культурний напрям досліджень, таких як програма “Компас”. Хоча певні об’єктивні та суб’єктивні чинники гальмують формування і реалізацію в Україні соціального замовлення на комплексні дослідження проблем розвитку масового спорту та фізичної рекреації в контексті валеологічної концепції та парадигми соціального здоров’я. Автор статті поділяє думку багатьох фахівців щодо актуальності не тільки наукового дослідження даних проблем, а й посилення інформаційного та управлінського лобіювання таких завдань, як пропаганда цінностей здорового способу життя та залучення до спортивно-оздоровчої, рухової активності широких верств населення, особливо жінок та людей середнього і старшого віку [див.: 3; 13; 16; 17].

Підвищення рівня спортивної активності населення України залежить від чинників загального і галузевого щодо сфери фізичного виховання та спорту характеру:

- процес соціально-економічного розвитку українського суспільства, підвищення рівня і якості життя людей;
- використання ефективних, відповідних сучасним міжнародним стандартам та адекватних потребам різних груп населення організаційно-управлінських технологій у сфері фізичного виховання, спортивної соціалізації та залучення до систематичних спортивно-оздоровчих занять якомога більших верств жителів України;
- посилення законодавчої, фінансово-економічної, культурно-інформаційної підтримки з боку держави діяльності різних інституцій та організацій щодо залучення населення до здорового способу життя;
- розвиток і поширення засобами освіти, виховання та мас-медіа ідеології та культури здоров’я, здорового способу життя, спортивно-рухової оздоровчої діяльності;
- активізація діяльності неурядових організацій, представників приватного сектору в царині спортивно-оздоровчих форм життєдіяльності [див.: 7; 17; 20; 22].

Стратегічним завданням розвитку галузі фізичної культури і спорту є формування індивідуальної фізичної культури [докл. див.: 5; 7; 16; 22] у контексті демократизації та гуманізації соціальних умов життя.

Література

1. Фомин Н.А., Вавилов Ю.Н. Физиологические основы двигательной активности человека. — М., 1991.

2. Соціологія : Короткий енциклопедичний словник. — К., 1998.
3. *Дутчак М.* “Спорт для всіх” в утвердженні ідеалів олімпізму в Україні // Наука в олімпійському спорті. — 2001. — № 3. — С. 61–66.
4. *Олійник М.О.* Організаційні аспекти управління фізичною культурою і спортом в Україні. — Харків, 2002.
5. *Кириленко О.М.* Актуальні проблеми розвитку соціології спорту в Україні // IX Міжнародний науковий конгрес. Олімпійський спорт і спорт для всіх : Тези доповідей. — К., 2005.
6. *Кириленко О.Н.* Функции и дисфункции института физической культуры украинского общества // Проблемы развития социологической теории. — К., 2001. — С. 307–312.
7. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту // I Спортивний конгрес України. — К., 2004. — С. 40–49.
8. *Кириленко О.М.* Спортивна діяльність особистості: специфіка, форми, цінності (соціологічний аналіз) : Автореф. дис. ... канд. соціол. наук. — Рівне, 1994.
9. *Яременко О., Балакірева О., Вакуленко О. та ін.* Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи. — К., 2000.
10. Українське суспільство 1994–2005. Моніторинг соціальних змін. — К., 2005. — С. 574–576.
11. *Булич Э.В., Мурахов И.В.* Здоровье человека. Биологические основы жизнедеятельности и двигательная активность в ее стимуляции. — К., 2003.
12. *Яременко О.О., Вакуленко О.В., Галустян Ю.М.* Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства. — К., 2004.
13. *Апанасенко Г.Л.* Збереження і зміцнення здоров'я населення: стратегія і тактика // Менеджмент охорони здоров'я : Тези науково-практичної конференції. 13–14 лютого 2004 р. — К., 2004. — С.6–7.
14. Compass. 1999. Sport Participation in Europe. Executive Summary. — L., 1999.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 49 “Про утворення центрів фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх”. — К., 2004.
16. *Апанасенко Г.* Валеология на рубеже веков // Наука в олімпійському спорті. — 2000. — С. 14–20.
17. *Жуляев В., Левицкий В., Димитракис Д.* Международное физкультурно-оздоровительное движение “Спорт для всех” // Наука в олімпійському спорті. — 2000. — С. 41–47.
18. *Уэйнберг Р.С., Гоулд Д.* Основы психологии спорта и физической культуры. — К., 1998.
19. *Кириленко О.Н., Хаустова Е.А.* Институциональный анализ проблем социального здоровья // Проблемы развития социологической теории. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства. — К., 2003. — С. 454–457.
20. *Мудрик В.И., Олейник Н.А., Приходько И.И. и др.* Организационные и управленческие аспекты развития физической культуры и спорта в Украине // Слобожанський науково-спортивний вісник. — Харків, 2004. — Вип. 7. — С. 307–310.
21. *Кожжевникова И.Г.* Формирование и развитие концепта “спорт” в русской концептосфере // Теория и практика физической культуры. — 2003. — № 2. — С. 48–49.
22. *Кириленко О.М., Мичуда А.В.* Идеологические аспекты и социально-технологические основы развития движения “Спорт для всех” // Актуальні проблеми розвитку руху “Спорт для всіх” в контексті європейської інтеграції України : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Тернопіль, 2004. — С.190–193.